

EESTI 1919. AASTA SÕJAVÕLG AMEERIKA ÜHENDRIIKIDELE JA SELLE KUSTUTAMINE

Maie PIHLAMÄGI

Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut, Rütli 6, 10130 Tallinn, Eesti; maie.pihlamagi@tlu.ee

Vabadussõda lõppes Eesti jaoks suurte sõjavõlgadega, mille seas suurim oli Ameerika Ühendriikidele. Käesolevas artiklis ongi käsitletud Eesti suurima sõjavõlga seotud probleeme. Esimese maailmasõja aastail krediteeris USA oma Euroopa liitlasi vajaliku sõjavarustuse muretsemiseks. Pärast vaherahu kehtestamist 1918. aasta novembris otsustas USA anda täiendavalt krediiti nii liitlastele kui ka uutele Euroopa riikidele, sealhulgas Eestile, et neil oleks võimalik lahendada toitlusküsimus ja alustada majanduse rekonstrueerimisega. Artiklis on otsitud vastust küsimusele, miks Eesti Vabariik taotles laenu, millised olid laenu tingimused ja millised võimalused olid välislaenu teenindamiseks. Samuti on vaatluse all läbirääkimised USA-ga võla tagasimaksmise üle ja võla fundeerimislepingu tingimused ning Eesti jõupingutused rahvusvahelise kohustuse täitmiseks.

EESTI SÕJAVÕLA TEKKELOO

Erinevalt suurest osast esimeses maailmasõjas osalenud riikidest ei saanud noor Eesti Vabariik pärast 11. novembril 1918 välja kuulutatud vaherahu asuda täie jõuga sõja tagajärgede likvideerimisele ja rahuaegse riigielu korraldamisele. Vaid kümme päeva pärast vaherahu sõlmimist tungis Punaarmee Narva lähistel Eestisse eesmärgiga liita Eesti territoorium Nõukogude Venemaaga.

Nii pidi Eesti oma riigi ülesehitamise asemel mobiliseerima kõik olemasolevad ressursid võitluseks riikliku sõltumatuse eest. Vabadussõda pani Eesti majanduslikult väga raskesse olukorda. Lisaks vajadusele varustada elanikke toiduainete ja tarbekaupadega vajasisid Eesti iseseisvuse eest võitlejad relvi, jalanõusid, sineleid, toitu ning muud varustust, kuid potentsiaal nende tootmiseks Eestis vajalikus koguses praktiliselt puudus. Põhjuseks oli toorme, kütuse ja töökäte nappuse kõrval 1917. aasta teisel poolel masinate ning seadmete evakueerimine tähtsamatest tekstiili- ja metallitööstusettevõtetest Venemaa sisekubermangudesse, mis vähendas kohaliku tööstuse tootmispotentsiaali. Olukorda halvendas veelgi Saksa okupatsiooni ajal (vebruarist novembrini 1918) jätkunud tööstusseadmete, tooraine ja valmistoodangu väljavedu Eestist. Nii töökäte puudus, mille põhjustas tuhandete meeste mobiliseerimine tsaariarmeesse, kui ka vilja, toidu-

ainete, kariloomade ja tööhobuste rekvireerimine sõja ajal andis põllumajandusele tagasilöögi. 1916. aastal tekkinud tõsine toidukriis süvenes järgnevatel aastatel.

Kujunenud poliitiline ja majanduslik olukord sundis Pariisi rahukonverentsil Eestit esindavat Eesti välisdelegatsiooni pöörduma 1919. aasta jaanuaris toiduabi ning laenu saamiseks Ameerika Ühendriikide delegatsiooni poole.¹ Esialgu kavandas USA toidu- ja majandusabi andmise jätkamist vaid oma liitlastele esimeses maailmasõjas. 1918. aasta novembris oli kogu maailma toiduvarudest ligi 60% USA kontrolli all, samal ajal kui Euroopas jagus toiduaineid maksimaalselt seitsmeks kuuks.² Aastail 1917–1918 eksportis USA 12,3 miljonit tonni ja aastail 1918–1919 18,7 miljonit tonni toiduaineid, mis ületas 2,7-kordselt kolme sõjale eelnenud aasta ekspordi mahu (7,0 miljonit tonni toiduaineid aastas).³

Mõned päevad pärast vaherahu sõlmimist saabus Euroopasse toiduabi jaotamist organiseerima Ameerika Ühendriikide Toitlusvalitsuse⁴ (United States Food Administration) direktor Herbert Hoover (tulevane USA president). Ühtlasi moodustati Hooveri juhtimisel toitlusvalitsuse juurde uus organisatsioon Ameerika Abiandmise Administratsioon (American Relief Administration = ARA), mille ülesanne oli kaasa aidata Euroopa majanduse taastamisele. ARA, mille kontorid avati Pariisis ja Londonis, tegutses aktiivselt alates 24. veebruarist 1919.⁵ Uurinud koostöös liitlastega toitlusolukorda Euroopas, jõudis Hoover järeldusele, et liitlaste kõrval vajasid hädasti toiduabi ka Saksamaa ja tema liitlased esimeses maailmasõjas, samuti Saksa okupatsiooni alt vabanenud piirkonnad, mille elanikke ähvardas nälg. Oma 3. jaanuari 1919. aasta avalduses Ameerika abi jaotamise ja finantsküsimuse kohta rõhutas Hoover, et esmaseks mureks on olukorra leevendamine vabanenud territooriumidel, sealhulgas Balti riikides, Soomes ning Poolas.⁶ Hoover märkis, et okupatsiooni ajal toimunud laastamine oli okupeeritud aladel tootmist ja toidutagavarasid tunduvalt vähendanud, maakohtadega võrreldes oli linnades eriti raske toitlusolukord. Toiduainete transportimisega seotud probleemide kõrval pidas Hoover kõige keerulisemaks toiduainete eest tasumise probleemi. Kongressilt laenuandmiseks volituse saanud riigivaraamet (*treasury*) võis laenu väljastada kahel tingimusel: laenusaja pidi olema USA liitlane esi-

¹ Riigiarhiiv (ERA), f 1619, n 1, s 3, l 1.

² **Medijainen, E.** Ameerika Ühendriikide de iure tunnustus Balti riikidele 1922. aastal – väärtuspõhine otsus või majanduslik kalkulatsioon. – Ajalooline Ajakiri, 2011, 2, 128.

³ **Link, A., Catton, W.** American Epoch: A History of the United States since 1900. Vol I: The Progressive Era and the First World War 1900–1920. Fourth edition. Alfred A. Knopf, New York, 1973, 190.

⁴ Seoses Ameerika Ühendriikide sõttaastumisega loodud Ameerika Ühendriikide Toitlusvalitsus vastutas selle eest, et Euroopas oleks piisavalt toiduvarusid nii Ameerika Ühendriikide kui ka liitlaste armee varustamiseks.

⁵ Organization of American Relief in Europe, 1918–1919: Including Negotiations Leading up to the Establishment of the Office of Director General of Relief at Paris by the Allied and Associated Powers. Toim S. L. Bane, R. H. Lutz. Stanford University Press, California, Oxford University Press, London, 1943, 6.

⁶ Samas, 143.

meses maailmasõjas ja laenu tuli kasutada ainult USA kaupade ostmiseks.⁷ Nii puudus võimalus uutele vabanenud riikidele laenu anda, teisalt polnud nad ka maksejõulised. Hoover rõhutas, et sellele vaatamata ei saa nende piirkondade elanikke nälga jätta olukorras, kus Ameerikal on toitu üle, ja seetõttu tuleb laiendada krediidiandmist ka vabanenud territooriumidele. Ühtlasi juhtis ta tähelepanu toiduabi andmise poliitilisele tähtsusele: see aitab vältida anarhiat ja bolševismi levikut ning stabiliseerida poliitilist olukorda Euroopas.⁸ Abiandmiseks eraldati Kongressi heakskiitmisel 100 miljonit dollarit.⁹ Juriidilised küsimused, mis olid seotud uutele riikidele laenuandmisega, lahendati õigusakti kehtestamisega.¹⁰ Esimene Hooveri missioon loodi 4. jaanuaril 1919 Varssavis. Järgmise nädala jooksul loodi need ka Põhja-, Kesk- ja Lõuna-Euroopas, mis katsid ala Helsingist ning Kopenhaagenist põhjas Triesti ja Salonikini lõunas ning Thbilisini idas.¹¹ 1919. aasta märtsis organiseeris ARA humanitaarabina Euroopa laste toitlustamise ja varustamise riiete ning jalatsitega. Abisaajate riikide laste hulgas olid ka Eesti lapsed.¹² Samuti tuli Eestile tõhusat humanitaarabi Ameerika Punase Risti kaudu.¹³

Tänu ameeriklaste otsusele anda Balti riikidele toiduabi krediidina hakkasid asjad Eesti jaoks positiivses suunas edasi liikuma. 1919. aasta märtsi algul informeeris USA delegatsioon Pariisi rahukonverentsil Eesti välisdelegatsiooni, et Eesti taotlus vilja krediidiga ostmiseks on otsustatud rahuldada ja et Eesti on võetud nende maade hulka, keda abistatakse eelisjärjekorras.¹⁴

7. märtsil 1919 tuli ARA-lt teade, et Eestil on võimalik osta 2000 tonni nisu-jahu või rukist, mis toimetatakse Kopenhaagenisse, kust edasi tuleb Eestil endal transport organiseerida. Ühtlasi paluti Eestil allkirjastada memorandum sõlmitava kokkuleppe kohta.¹⁵ Memorandumil¹⁶ kohaselt kohustus Eesti valitsus ARA poolt Eestile muretsetud toiduainete eest tasuma kulddollarites või andma võla tagatiseks valitsuse võlakirju ja kasutama toiduabi ainult Eesti elanike olukorra kergendamiseks. Välisminister Jaan Poska allkirjastas memorandumi 12. märtsil 1919 Pariisis.¹⁷

Eesti valitsuse ja ARA vahel sõlmitud eellepingule järgnes raamleping, millele 10. mail 1919 kirjutas Eesti poolt alla põllutöö- ning toitlusminister Theodor

⁷ **Hoover, H.** *An American Epic. Famine in Forty-Five Nations. The Battle on the Front Line 1914–1923.* Vol. III. Henry Regnery Company, Chicago, 1961, 541.

⁸ *Organization of American Relief*, 144–145; **Burner, D.** *Herbert Hoover. A Public Life.* Atheneum, New York, 1984, 114.

⁹ *Organization of American Relief*, 3.
¹⁰ Samas.

¹¹ **Burner, D.** *Herbert Hoover*, 117.

¹² Vt ERA, f 31, n 1, s 1492, l 1–3.

¹³ Humanitaarabi kohta vt **Loit, A.** *Välismaa humanitaarabi Eestile Vabadussõja ajal 1919–1922.* – *Acta Historica Tallinnensia*, 2002, 6, 70–83.

¹⁴ ERA, f 1619, n 1, s 3, l 61, 62.

¹⁵ ERA, f 1619, n 1, s 24, l 3.

¹⁶ Samas, l 4.

¹⁷ Samas, s 55, l 24.

Pool. Lepinguga kohustus Eesti vastu võtma kõik ARA tarnitavad toiduained ja maksma nende eest dollarites (kuldmüntides) või andma võla tagatiseks valitsuse võlakirju. Samuti sätestas leping, et toiduainete müük toimub fikseeritud hindadega, mis koosneb USA-s ostetud toiduainete ostuhinnast ja Euroopasse toimetamise transpordi- ning kindlustuskuludest.¹⁸ 17. mail saabus Tallinna esimene ARA saadetud laev, pardal ligi 3000 naela (1 nael = 456,3 g) jahu, 121 000 naela suhkrut, 833 000 naela soolatud loomaliha, 100 300 naela kondenspiima, 40 000 naela riisi ja 33 400 naela kuivatatud ploome.¹⁹ 29. mail jõudis Tallinna sadamasse laev 125 000 naela peekoni, 1000 naela piima ja 3,1 miljoni naela jahuga.²⁰ Saadetised, sealhulgas seemnevili kevadkülvi jaoks, jätkusid ka järgnevatel kuudel.

7. augustil 1919 sõlmiti ARA ja Eesti valitsuse vaheline laenuleping, kus fikseeriti, et ARA Eestisse tarnitud toiduainete eest maksab valitsus võlakirjadega, mis tuleb lunastada 30. juuniks 1921. Kuni 30. juulini 1919 tarnitud toidu- kaupade kogumaksumuselt maksab Eesti intressi 5% aastas.²¹ 11. augustil andis Eesti valitsus laenu tagatiseks kolm 5% aastaintressiga võlakohustust (obligatsioon): 895 514, 872 946 ja 946 140 kulddollari väärtuses, kokku 2 714 600 kulddollari väärtuses. Võlaintressi hakati arvestama 30. juunist 1919.²² Võlakirjad allkirjastasid tollane pea- ja sõjaminister Otto Strandman, rahandusminister Juhan Kukk ning toitlusministri abi Herman Namsing.²³ Eestisse saabunud toiduainete vastuvõtmisel selgus, et osa neist oli riknenud. Suuri probleeme oli kopitama läinud jahuga. Vastastikusel kokkuleppel arvestati ebakvaliteetsete toiduainete maksumus Eesti võlast maha.²⁴ Lõpparve tegemisel kustutas ARA 8. jaanuaril 1921 ühe võlakohustuse 895 514 dollari väärtuses ja arvestas võlast maha ka Eesti Riigikassast ARA tegevuse kuludeks antud summad.²⁵ Nii kujunes lõplikuks võlasummaks ARA-le 1 785 767,72 dollarit, mis fikseeriti 1925. aasta oktoobris sõlmitud võla fundeerimislepingus. Kuni lepingu sõlmimiseni ei kustutanud Eesti oma võlga.

Ameerika abi Euroopa riikidele ei piirdunud ainult toiduabiga. Seoses vahe- rahu kehtestamisega tekkis Ameerika Ühendriikidel (astus sõtta 6. aprillil 1917) sõja-aastail Euroopas paiknenud USA armee materiaal-tehniliseks varustamiseks tarnitud kaupade ülejääk. Ameeriklased kavatsesid sõjaväeladudes paiknevad toidu- ja kaubavarud maha müüa, et toidupuuduses vaevlevaid Euroopa riike

¹⁸ ERA, f 1012, n 1, s 85, pagineerimata. Eesti valitsuse ja ARA vahel sõlmitud leping, 10. mai 1919.

¹⁹ Samas, pagineerimata. Põllumajandusministri tõend ARA-lt saadud kauba kohta, 17. mai 1919.

²⁰ Samas, pagineerimata. Põllumajandusministri T. Pooli kinnituskiri kauba kättesaamise kohta, 29. mai 1919.

²¹ Samas, pagineerimata. Eesti valitsuse ja ARA vaheline laenuleping, 7. august 1919.

²² Samas, pagineerimata. Erilised riigikassa obligatsioonid 946 140, 872 946 ja 895 514 dollari väärtuses, 11. august 1919.

²³ Vt ERA, f 957, n 12, s 62, l 132, 135.

²⁴ ERA, f 66, n 16, s 35b, l 668–669.

²⁵ ERA, f 1624, n 1, s 52, l 1, 1p.

näljahädast päästa ning kaasa aidata nende sõja ajal kannatada saanud majanduse taastamisele. Pärast vaherahu kehtestamist 11. novembril 1918 otsustas USA toetada Euroopa majanduse rekonstrueerimist, eelkõige tööstuse ja kaubanduse taastamist, müües Euroopa riikidele hädavajalikke masinaid ning seadmeid, pakendatud toidukaupa, ravimeid ja meditsiinitarbeid, tubakat, jalanõusid ning rõivaid ja transpordivahendeid USA sõjavarustuse ladudest, mis paiknesid peamiselt Prantsusmaal. 11. veebruaril 1919 moodustati neljaliikmeline Ameerika Ühendriikide Sõjavarustuse Likvideerimise Komisjon (United States Liquidation Commission) eesotsas Edwin B. Parkeriga, kes asus organiseerima Prantsusmaal asuvate ladude tühendumüüki.²⁶ Kokku müüdi Euroopa riikidele nendest ladudest mitmesugust kaupa ligi 823 miljoni dollari eest, Ühendriikidesse tagasi transportiti kaupa 672 miljoni dollari väärtuses.²⁷ Suurimaks ostjaks oli Prantsusmaa, kes ostis Ameerika sõjaväeladudest kaupa ligi 407 miljoni dollari eest.²⁸

Nii nagu toiduabi puhul, arutleti esmalt, kellele ja mis tingimustel need kaubavarud müüa, kas neid varusid on võimalik kasutada rahuaegse tööstuse taastamiseks bolševike poolt ohustatud piirkondades, millised riigid on sõja tagajärjel üldse maksevõimelised ning kellele tuleks krediiti anda.²⁹ 1919. aasta märtsi algul uuris komisjon erinevaid kanaleid kasutades, sealhulgas ARA-ga nõu pidades, põhjalikult Saksa okupatsiooni alt vabanenud riikide poliitilist, kaubanduslikku ja sotsiaalset olukorda, et otsustada, kas müüa neile kaupa või mitte.³⁰ ARA juht H. Hoover toetas kauba müümist puudust kannatavatele piirkondadele. Oma 24. märtsi 1919. aasta kirjas soovitas Ameerika Ühendriikide president Woodrow Wilson Sõjavarustuse Likvideerimise Komisjonil arvestada Hooveri soovitusi, et kaubavarude ülejäägist kiiresti lahti saada ja samal ajal humaansust üles näidata.³¹ Pärast arutelusid USA rahudelegatsiooniga, ARA ja kaubaostust huvitatud riikide esindajatega jõudis komisjon otsusele müüa kaubavarusid lisaks liitlasriikidele Saksa okupatsiooni alt vabanenud riikidele, laiendades neile krediidiga ostmise võimalust.³² Eriti oluliseks pidas komisjon eluks vajalike toidu ja rõivaste kõrval tööstusseadmete ning transpordivahendite müümist, et nende riikide elanikud saaksid tööd alustada ja endale elatist teenida ega jääks annetusi ootama. Usuti tõsiselt, et majanduslik abi vabanenud riikidele aitab nende majandust taastada, stabiliseerida poliitilist olukorda ja peatada bolševismi salakavalat levikut.³³ Loomulikult oli kauba krediidiga müümine seotud riskiga ja selle maandamiseks nõuti laenu tagatiseks laenu saanud riigi valitsuse võlakirju. Mõningatel juhtudel

²⁶ **Parker, E.** Final Report of United States Liquidation Commission. Government Printing Office, Washington, 1920, 5.

²⁷ Samas.

²⁸ **Rhodes, D.** Reassessing "Uncle Shylock": the United States and the French war debt, 1917–1929. – The Journal of American History, 1969, **55**, 4, 788.

²⁹ **Parker, E.** Final Report of United States, 11.

³⁰ Samas, 28.

³¹ Samas.

³² **Parker, E.** Final Report of United States, 28–29.

³³ Samas, 29.

eelistas komisjon müüa krediidiga kaupa valitsuse asemel äriühingutele, näiteks Eesti puhul.³⁴ Kuid ka neil juhtudel nõudis komisjon riski vähendamiseks garantiiks valitsuse võlakirja, tagamaks, et laen makstakse tagasi. Laenuintress oli kõigile kreditoridele ühesuguse määraga – 5% aastas, mis oli suhteliselt kõrge. Võlaintressi tuli tasuda kaks korda aastas ja võlakirjade kustutusähtaeg oli 1–6 aastat pärast laenu võtmist.³⁵ Kaupa müüdi fikseeritud hindadega, mis olid üsna kõrged, kõrgemad mistahes toidu- ja tööstuskaupu müüva hulгимүүгифirma hindadest.³⁶

1919. aasta aprilli algul võttis ameerika äriees Max Rabinoff Eesti välisdelegatsiooniga ühendust ja pakkus end vahendama kauba krediidiga ostmist Ameerika sõjaväeladudest.³⁷ Kuna Sõjavarustuse Likvideerimise Komisjon soovis Eestile kaupa müüa äriühingu vahendusel, asutati 27. mail 1919 Prantsusmaal asuvate Ameerika Ühendriikide sõjaväeladude tühjendusmüügi vahendamiseks Eestile Ameerika-Eesti äriühing OÜ Revalis. Osahingute asutajateks ja osanikeks olid Eesti valitsuse esindajatena Aleksander Puhk ning Rein Eliaser (hiljem tema asemel Alfred Sinisoff) ja Ameerika poolt äriees Max Rabinoff. Firma eesmärk oli oma tegevusala, kaubanduse kaudu kaasa aidata Eesti majandusliku elu jaluleseadmiseks.³⁸ Kuna ameeriklased kiirustasid ladude tühjendusmüügiga, sõlmisid välisminister Jaan Poska ja kaubandus-tööstusminister Nikolai Köstner 16. juunil 1919 OÜ Revalisega lepingu³⁹, millega Revalis sai õiguse valitsuse nimel krediiti hankida ning ostutehinguid teostada. Vahendustasuks määrati Revalise osanikele 2,5% tehingu maksumusest ja see kuulus osanike vahel võrdsetes osades jagamisele. Tagamaks valitsuse esindajate osa ülemineku Eesti riigile, sõlmis valitsus Revalise Eesti osanikega vastava lepingu.⁴⁰

1919. aasta juunis ostis OÜ Revalis Ameerika Ühendriikide Sõjavarustuse Likvideerimise Komisjonilt Pariisis Eesti jaoks krediidiga kaupa ja laenu tagatiseks andis valitsus kolm Eesti Vabariigi võlakirja. Ajutise Valitsuse 6., 11. ja 29. juunil 1919 väljaantud võlakirjade⁴¹ nominaalväärtuseks oli kokku 15 miljonit dollarit. Eesti Vabariigi nimel kirjutas võlakirjadele alla välisminister Jaan Poska.⁴² Esimene võlakiri koos intressiga tuli lunastada 30. juuniks 1922, teine järgmisel aastal ja kolmas 30. juuniks 1924. Laenuintressi, mille määraks oli 5% aastas, hakati arvestama 30. juunist 1919.⁴³

³⁴ Samas; ERA, f 1619, n 1, s 3, l 169. Kuigi pole teada põhjust, miks valitsusele eelistati äriühingut, võib oletada, et otsust mõjutas see, et USA polnud Eesti Vabariiki *de iure* tunnustanud. Ka Lätile ja Leedule müüdi kaupa läbi kaubandusorganisatsioonide.

³⁵ **Parker, E.** Final Report of United States, 29.

³⁶ Samas, 30.

³⁷ ERA, f 1619, n 1, s 3, l 128.

³⁸ ERA, f 80, n 1, s 2226, l 136–139.

³⁹ Samas, l 129–130.

⁴⁰ ERA, f 80, n 3, s 2536, l 11.

⁴¹ Võlakirjad vt ERA, f 957, n 12, s 62, l 124, 126, 128.

⁴² Samas, l 112.

⁴³ ERA, f 31, n 3, s 5188, l 2.

Soovides oma tehingutele seadusandja heakskiitu otsustas valitsus 8. augustil 1919 taotleda Asutavalt Kogult volitust 50 miljoni dollari suuruse laenu tegemiseks toidu- ja tarbekaupade muretsemiseks ning esitas Asutavale Kogule heakskiitmiseks vastava määruse eelnõu.⁴⁴

15. augustil 1919, kui Asutavas Kogus algas valitsuse määruse “Vabariigi valitsuse volituste kohta 50 mln dollarilise laenu tegemiseks” eelnõu esimene lugemine, kinnitas valitsus oma hommikusel istungil tagant järele OÜ Revalise toiduainete ja muude tarbekaupade ostutehingud ning laenu tagatiseks antud Jaan Poska allkirjastatud valitsuse võlakirjad.⁴⁵

Asutava Kogu istungil jagas määruse eelnõu kohta selgitusi rahandusminister Juhan Kukk. Muuhulgas märkis ta, et USA sõjaväeladudest Prantsusmaal on ostate krediidiga ligi 20 miljoni dollari väärtuses toidu- ja tarbekaupu, sealhulgas liha, kuivatatud aedvilja, riideid, saapaid sõjaväe jaoks, samuti tööriistu, masinaid ning raudteematerjali, millest osa on Bordeaux’st Eestisse kohale jõudnud. Samuti jagas minister teavet laenu tagatiseks antud võlakirjade, võlaintressi ja võla tagasimaksmise tähtaegade kohta ning teavitas võimalusest osta neist ladudest veel ligi 30 miljoni dollari väärtuses kaupa.⁴⁶ Kuna tegu oli riigi jaoks suurte rahaliste kohustustega, soovisid rahvasaadikud kuulda ka rahanduskomisjoni seisukohta ja otsustasid Jaan Tõnissoni ettepanekul suunata määruse eelnõu seisukoha võtmiseks rahanduskomisjoni.⁴⁷

Mõned päevad pärast ülevaate avaldamist Asutava Kogu istungi kohta ilmus Päevalehes kriitiline artikkel, kus hurjutati rahvasaadikuid nende ükskõikse suhtumise pärast Eesti riigi jaoks olulisse küsimusse. Artikli autor pidas 50 miljoni dollari suurust lühiajalist välislaenu Eesti jaoks liialt koormavaks, märkides, et laenukoormus 50 dollarit Eesti riigi iga kodaniku kohta on 1,75 korda suurem kohustustest, mida tuli enne iseseisvust Vene riigi kodanikena kanda. Ta soovitas enne määruse teist lugemist välja selgitada, kas Eestil on nii suurt lühiajalist välislaenu vaja, milliseid hädavajalikke kaupu 50 miljoni dollari eest ostetakse, milline on nende kvaliteet ja kuidas mõeldakse laen mõne aasta pärast välisvaluutas tagasi maksta, sest ainuüksi võlaintresside summa – 1,5 miljonit dollarit ehk 75 miljonit Eesti marka – ületab Eesti peamise välisvaluuta allika.⁴⁸

Määruse teisel lugemisel 21. augustil keskenduti ostetud kaupade nimekirja ja kaupade kvaliteedi arutelule rahandusminister J. Kuke info põhjal, sest rahanduskomisjoni seisukohad ning ettepanekud määruse osas polnud endiselt istungisaali jõudnud.⁴⁹ Rahvasaadikud ei pidanud õigeks Eesti riigi jaoks väga tähtsa otsuse vastuvõtmist ainuüksi rahandusministri info põhjal. Rahvasaadik E. Jonas toonitas oma sõnavõtus, et Asutav Kogu ei saa sellise suure välislaenu võtmiseks luba

⁴⁴ ERA, f 31, n 1, s 15, l 36p.

⁴⁵ Samas, l 38p.

⁴⁶ Asutava Kogu protokollid. 2. istungjärk, 1919, protokoll nr 46, 15. august, veerg 766.

⁴⁷ Samas, veerg 767.

⁴⁸ **Spectator**. Tallinnas, 19. aug. 1919. – Päevaleht, 19.8.1919. Ilmselt pidas autor Eesti välisvaluuta peamise allikana silmas eksporti.

⁴⁹ Asutava Kogu protokollid. 2. istungjärk, 1919, protokoll nr 48, 21. august, veerg 869–871.

anda, teadmata, millised on sõlmitud ostu-müügilepingute tingimused, ja ära kuumata rahanduskomisjoni seisukohta.⁵⁰

Asutava Kogu rahanduskomisjon arutas valitsuse määruse eelnõu alles 22. augusti 1919. aasta koosolekul. Pärast põhjalikku arutelu koos rahandusministeeriumi esindajatega ostetud kaupade nimekirja, maksumuse ja laenu tagasimaksmise tingimuste üle otsustas komisjon teha Asutavale Kogule ettepaneku volitada valitsust Eesti jaoks vajalike toidu- ning tarbekaupade ostmiseks võtma 20 miljoni dollari suurust välislaenu ja andma otsustamine laenutingimuste ning kindlustuse üle valitsuse pädevusse. Täiendava 30 miljoni dollari suuruse laenu võtmist ei pidanud rahanduskomisjon õigustatuks, sest valitsusel puudus laenu kasutamise kohta konkreetne kava. Ühtlasi soovis komisjon, et rahandusminister töötaks välja laenu tagasimaksmise kava koos rahaliste katteallikate äranäitamise-ga.⁵¹

Valitsus sai 1919. aasta juunis tehtud ostutehingutele tagantjärele seadusliku aluse 28. augustil 1919, kui Asutav Kogu, lähtudes rahanduskomisjoni ettepanekust, volitas valitsust Eestile toidu- ja tarbekaupade ning muu ostmiseks võtma kuni 20 miljoni dollari suurust laenu.⁵²

Samal ajal jätkus OÜ Revalise vahendusel ostetud kauba saabumine Prantsusmaalt Eestisse, millega kaasnesid aga mitmed probleemid. Kauba vastuvõtu aktide koostamisel selgus, et kaubakogused ei vasta Prantsusmaalt teele saadetud kaubakogustele ega ka lubatud kvaliteedile. Lepingu kohaselt vastutas kauba ärasaatmise eest OÜ Revalis, kuid selle esindajad ei täitnud oma kohustust ja ümberlaadimiste ning varguste tõttu raudteel ei jõudnud Bordeaux'st teele pandud kaup ettenähtud koguses Eestisse. 15. septembril 1919 aga sattus Prantsusmaalt Eestisse kaupadega teel olnud aurulaev Ernst Russ miini otsa ja läks kogu lastiga põhja, viies endaga kaasa ligi 2 miljoni dollari väärtuses kaupa⁵³ (rõivaid, jalanaõusid, masinaid, tehnikat, autosid, jalgrattaid, ravimeid, sigarette, tubakat, toiduaineid jms), mis oli aga kindlustamata.⁵⁴ Seetõttu jäi laeva põhjaminekuga tekkinud kahju riigi kanda.

Probleeme oli ka ARA-lt ja Sõjaväevarustuse Likvideerimise Komisjonilt ostetud kaupade müügiarvete laekumisega. Toitlusministeerium kurtis oma 13. septembri 1919. aasta kirjas valitsusele, et vaatamata korduvatele palvetele polnud ARA ministeeriumi hindadest informeerinud ega väljastanud ka alates juunist laevadega⁵⁵ Eestisse saabunud nisu-, rukki- ja maisijahu, riisi, kondenspiima, ubade,

⁵⁰ Samas, veerg 871–872.

⁵¹ ERA, f 15, n 2, s 459, l 3, 3p.

⁵² Riigi Teataja (RT) 1919, 60, 117.

⁵³ Ernst Russi lasti kohta vt täpsemalt ERA, f 957, n 12, s 62, l 55.

⁵⁴ ERA, f 957, n 11, s 171, l 38.

⁵⁵ 2. juunil 1919 saabus Eestisse aurulaevaga Lake Vinnico nisujahu, konservliha, kondenspiim; 1. juulil laevaga Lake Strabo nisujahu; 4. juunil laevaga Ranko rukkijahu, nisujahu, riis, sea- pekk, oad; 15. juulil laevadega Travers ja St Clair sealih, maisijahu, kondenspiim; 25. juulil laevaga Therese Horn nisujahu, rukkijahu; 12. augustil laevaga Slavonia nisu- ja rukkijahu. Vt ERA, f 957, n 11, s 171, l 20.

konservliha, sealiha ning seapeki müügiarveid, mistõttu ei olnud ministeeriumil võimalik nende kaupade edasimüügi hinda kindlaks määrata ja ta palus arvete kättesaamiseks valitsuse abi.⁵⁶ Lõpuks saabunud saatekirjade võrdlemisel tege-likult vastu võetud kaubakogustega tekkinud vahe – 2,8 miljont dollarit – olid ameeriklased nõus võlast maha arvestama.

Nii fikseeriti 1919. aastal Eesti välisvõlaks Ameerika Ühendriikidele ARA-lt ostetud kaupade eest 1 785 767,72 dollarit ja OÜ Revalise vahendusel krediidiga ostetud kaupade eest 12 213 377,88 dollarit.⁵⁷ Revalise kaudu Eestile 12,2 miljoni dollari eest ostetud kaupade hulgas oli toiduaineid 7,0 miljoni, sõjaväevarustust (saapaid ja riideid) 3,2 miljoni, tubakat ning sigarette 0,6 miljoni, kuivatatud puuvilja 0,4 miljoni, ravimeid 0,3 miljoni ja masinaid, seadmeid ning tööriistu 0,7 miljoni dollari eest.⁵⁸ Võrreldes lähinaabritega, kes samuti võtsid USA-lt toiduainete ostmiseks ja majanduse rekonstrueerimiseks laenu, oli Eesti 13 999 145,60 dollari suurune laenu tunduvalt suurem. Soome oli USA-lt laenu võtnud 9,2, Läti 5,9 ja Leedu 6,2 miljonit dollarit.⁵⁹

95% ostetud kaubast anti üle sõjamineeriumile ja teistele ministeeriumidele ning 5% müüdi kaubandusega tegelevatele erafirmadele. Seetõttu käsitles riigi-kontroll, erinevalt kaubandus-tööstusministeeriumist, kes müüs kaupa teistele riigiasutustele kahekordse juurdehindlusega ja teenis kasumit,⁶⁰ kaupade ostmist Revalise kaudu mitte kui ärilist operatsiooni, vaid kui

välismaalt riigile oma majapidamises tarvisminevate toidu- ja tarbeainete suurejoonelist "sisse-ostmist".⁶¹

Lisaks Ameerika Ühendriikidele ostis Eesti ka Suurbritannialt krediidiga nisu, suhkrut jt toiduaineid ja Prantsusmaalt sõjavarustust. Esimeseks laenuandjaks Eestile oli aga põhjanaaber Soome. Aastail 1918–1919 sai Eesti laenu neilt neljalt riigilt kokku 25 734 000 dollarit.⁶²

Suur välisvõlg USA-le oli Eesti jaoks raske koorem ja valuküsimus ning see-tõttu viis riigikontroll läbi põhjaliku auditi seoses OÜ Revalise ostutehingutega, et leida vastused küsimustele, kas kaubaoperatsioon oli Eesti riigile üldse vajalik ja kas Revalise kaudu toimunud kaubaostmisel lähtuti piisavalt riigi huvidest. Riigikontroll jõudis järeldusele, et ost oli vajalik, sest 1919. aastal valitses Eestis toiduainete ja tarbekaupade puudus. Kuna Ameerika Ühendriikide Sõjavarustuse Likvideerimise Komisjon ei olnud nõus kaupu otse valitsusele müüma, oli vahen-daja kasutamine kaubaostmisel paratamatu. Samuti ei tuvastanud riigikontroll, et operatsiooni käigus oleksid aset leidnud kuritahtliku iseloomuga väärnähtused.

⁵⁶ ERA, f 957, n 11, s 171, l 20.

⁵⁷ ERA, f 31, n 3, s 5924, l 2.

⁵⁸ ERA, f 73, n 1, s 641, l 98; **Parker, E.** Final Report of United States, 30.

⁵⁹ **Moulton, H., Pasvolsky, L.** World War Debt Settlements. Macmillan, New York, 1926, 79.

⁶⁰ Revalise kaudu ostetud kaupade edasimüügist saadud kasumi kohta vt ERA, f 80, n 3, s 2536, l 14–17.

⁶¹ ERA, f 80, n 3, s 2536, l 19.

⁶² ERA, f 957, n 12, s 62, l 43.

Küll aga tuvastas riigikontroll Revalise sisemises asjaajamises korraldamatust ja lohakust.⁶³

AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE LAENUPOLIITIKA 1920. AASTATE ALGUL

Eesti oli vaid üks paljude riikide seas, kes oli võlgu USA-le, maailma suurimale kreditorile. Euroopa riikide sõjavõlg USA-le ulatus 59,6 miljardi dollari-ni.⁶⁴

Kui esialgu arvati, et võlad tasutakse kas kaupade või kullaga, siis peagi jõuti arusaamisele, et võlgade tasumine kaubana võib põhjustada võlgnikriikides viletsust ja Ameerika Ühendriikides omakorda tööpuudust, sest turg ujutatakse Euroopa kaubaga üle. Kullatarne USA-sse võib aga kahjustada võlgnikriikide valuutasid ja riigipankade kullavarusid, st nõrgendada finantsstruktuure maailmajanduse taastamiseks. Versailles' rahulepingule järgnenud aastatel mõistsid Ameerika pangandus-, äri- ja põllumajandusringkonnad, et USA ning Euroopa areng on omavahel tihedalt seotud ja üksteisest sõltuvad ning et Euroopa majanduslik taastumine ja poliitiline stabiilsus on USA majanduse eduka toimimise eelduseks.⁶⁵ Sellele arusaamisele toetudes tegid erinevad huvigrupid ettepanekuid võlaküsimuse lahendamiseks, et leevendada võlgade negatiivset mõju rahvusvahelisele rahandusele ja kaubandusele. Kõige rohkem oli ettepanekuid võla tühistamiseks või võlaintresside maksmise edasilükkamiseks, et hajutada võla tagasimaksmist pikema aja peale, võimaldamaks suurendada Ameerika ekspordi ja vähendada kaubanduslikku võistlust, dumpingut ning tööpuudust.⁶⁶ Vastukaaluks oodati, et Euroopa võlgnikriigid astuksid samme reparatsioonide vähendamiseks, riigieelarvete tasakaalustamiseks, rahvuslike valuutade stabiliseerimiseks, kitsenduste kõrvaldamiseks väliskaubanduses ja relvastuskulude vähendamiseks.⁶⁷ Nende meetmetega loodeti ühelt poolt tõsta Euroopa ostujõudu, teisalt aga suurendada USA rahvuslikku tulu.

President Woodrow Wilson, nagu ka kõik järgmised kahe maailmasõja vahel ametis olnud USA presidendid, ei toetanud mõtet, et Ameerika maksumaksjate arvel antud laenud tuleks tühistada.⁶⁸ Mõistes Euroopa riikide sõjajärgset rasket olukorda ei asunud Wilsoni administratsioon sõjavõlga koheselt sisse nõudma ja riigivaraamet kuulutas 1919. aasta septembris ühepoolselt kaheks-kolmeks aas-

⁶³ ERA, f 80, n 3, s 2536, pagineerimata. Seletuskiri Riigikontrolõri aruande kohta OÜ Revalise asjas.

⁶⁴ **Siegel, K.** Loans and Legitimacy. The Evolution of Soviet-American Relations, 1919-1933. Kentucky University Press, Kentucky, 1996, 60.

⁶⁵ **Leffler, M.** The origin of Republican war debt policy, 1921–1923. – The Journal of American History, 1972, **59**, 3, 586.

⁶⁶ Samas, 588.

⁶⁷ Samas.

⁶⁸ **Rhodes, D.** Reassessing “Uncle Shylock”, 791.

taks välja võlaintresside sissenõudmise mitteametliku moratooriumi.⁶⁹ Warren G. Hardingi presidendiks valimine 1921. aastal ei toonud sõjavõla küsimuses järsku muutust kaasa. Kuna võlaintresside sissenõudmisega ei kiirustatud, tegi tollane kaubandusminister Herbert Hoover presidendile valitsuse teisi liikmeid šokeerinud ettepaneku sõjavõlgade intresside kustutamiseks.⁷⁰ Initsiatiivi võlaküsimuste lahendamiseks haaras enda kätte rahandusminister Andrew Mellon. Soovides võlaküsimusele paindlikult läheneda, et pehmendada võlgade mõju valuutakurssidele ja USA ekspordile, taotles Mellon 1921. aasta juuni lõpul Kongressilt piiramatuid volitusi nii laenu intressimäärade ning maksetähtaegade määramiseks kui ka intresside maksetähtaja edasilükkamiseks.⁷¹

Kongress lükkas Melloni ettepaneku tagasi ja kiitis 9. veebruaril 1922 heaks seaduse⁷² viieliikmelise Maailmasõja Välisvõlgade Komisjoni (World War Foreign Debts Commission) moodustamise kohta. Komisjoni juhtis rahandusminister, ülejäänud neli liiget, sealhulgas H. Hooveri, määras president kooskõlastatult Senatiga. Vastavalt seadusele oli komisjoni ülesanne pidada läbirääkimisi Ameerika Ühendriikide valitsusele, sõjaministeeriumile, mereministeeriumile, Ameerika Abiandmise Administratsioonile või Ameerika Ühendriikide Viljauhingule võlgu olevate riikide valitsustega laenu tagasimaksmise tingimuste ja tähtaegade üle. Laen tuli täies ulatuses tagasi maksta 25 aasta jooksul (15. juuniks 1947) ja laenuintressi alampiiriks fikseeriti 4,25% aastas.

18. aprillil 1922 tegi Maailmasõja Välisvõlgade Komisjon riigisekretärile ülesandeks informeerida ametlikult kõiki võlgnikriike komisjoni moodustamisest ja paluda nende riikide valitsustel esitada komisjonile visioon, kuidas nad kavatsevad vastavalt Kongressi vastuvõetud seaduse sätetele oma võlakohustusi täita.⁷³

USA otsus asuda sõjavõlga täies ulatuses sisse nõudma mõjus külma dušina tema tähtsale poliitilisele liitlasele Suurbritanniale, kes oli lootnud, et USA vähendab märkimisväärselt tema võlga, arvestades 1914. aasta augustist sõdinud Suurbritannia inimkaotusi ja sõja tekitatud majanduslikku kahju.⁷⁴ Suurbritannia, kes oli pooldanud sõjavõlgade ja reparatsioonide tühistamist, muutis USA otsuse mõjul oma suhtumist võlaküsimusse.⁷⁵ 1. augustil 1922 pöördus Briti riigisekre-

⁶⁹ Samas.

⁷⁰ **Siegel, K.** Loans and Legitimacy, 61. 1922. aasta sügisel juba Maailmasõja Välisvõlgade Komisjoni liikmena nõudis H. Hoover, et võlgnikriigid peavad kõik oma võlad USA-le täies ulatuses tagasi maksma, kuid siiski soovis ta võla intresside osas järeleandmisi teha.

⁷¹ **Leffler, M.** The origin of Republican war debt policy, 591.

⁷² An act to create a commission authorized under certain conditions to refund or convert obligations of foreign governments held by the United States of America and for other purposes. – Rmt: **Moulton, H., Pasvolsky, L.** World War Debt Settlements, 221–223.

⁷³ ERA, f 957, n 12, s 62, l 11, 12, 13.

⁷⁴ **Grant, P.** President Warren G. Harding and the British war debt question, 1921–1923. – Presidential Studies Quarterly, 1995, 25, 3: Civil Rights and Presidential Leadership, 479.

⁷⁵ **Moulton, H., Pasvolsky, L.** World War Debt Settlements, 27.

tär välissuhete alal Arthur J. Balfour kõigi Suurbritannia võlgnikriikide, sealhulgas Eesti poole palvega astuda samme võla tagasimaksmiseks.⁷⁶

LÄBIRÄÄKIMISED SÕJAVÕLA TAGASIMAKSMISEKS JA VÕLA FUNDEERIMINE

1922. aasta algul, enne kui Kongress oli Maailmasõja Välisvõla Komisjoni loomise heaks kiitnud, asusid ameeriklased Eesti diplomaatiliselt esindajalt USA-s Nikolai Kõstnerilt uurima, kas Eesti kavatses lähiajal oma võlakohustust täita.⁷⁷ 1. jaanuariks oli võlg tasumata intresside arvel kasvanud 15 876 755,71 dollarini.⁷⁸ Võlaküsimuse lahendamine oli kaheldamatult seotud ka Eesti *de iure* tunnustamisega Ameerika Ühendriikide poolt.⁷⁹

Rahandusminister Georg Vestel, kõige kompetentsem inimene riigi rahaasjades, oli seisukohal, et Eesti rahaline ja majanduslik olukord ei võimalda laenu tagasimaksmist alustada varem kui 1930. aastal. Vestel prognoosis, et 1930. aastaks on Eesti majandus sedavõrd kosunud, et on võimalik alustada nii põhivõla kui ka võlaintressi tasumist. Jutuajamisel ameeriklastega soovitas ta Kõstneril eriliselt rõhutada, et laenu võeti sõjaväe varustamiseks, ilma milleta poleks Eesti suutnud enamlaste vägesid tagasi tõrjuda ja Euroopat nende sissetungist päästa.⁸⁰ Toetudes rahandusministri seisukohale palus välisminister Ants Piip Nikolai Kõstnerit ameeriklasi mitteametlikult teavitada, et Eesti majanduslik olukord ei võimalda alustada koheselt võlakohustuste täitmist, ja ühtlasi uurida võimalusi nii laenu tagasimaksmise tähtaja alguse edasilükkamiseks 1930. aastasse kui ka lühiajaliste võlakohustuste konverteerimiseks pikaajalisteks.⁸¹

Eesti ja USA esindajate vahelistele mitteametlikele vestlustele Eesti võla tasumise teemadel järgnes 1. novembril 1922 USA riigisekretäri ametlik pöördumine Eesti Vabariigi Välisministeeriumi poole. Pöördumises teatati, et USA Kongressi 9. veebruari 1922. aasta seadusega moodustatud USA Maailmasõja Välisvõla Komisjon soovib teada, kuidas Eesti valitsus on oma sõjavõla tagasimaksmist kavandanud.⁸²

Valitsus ei kiirustanud vastusega, vaid valis venitamistaktika, mille taga oli soov jälgida, kuidas ja millistel tingimustel teised võlgnikriigid, eriti Suurbritannia ning Prantsusmaa, oma sõjavõla tagasimaksmist USA-le korraldavad. Pärast rohkem kui kolmekuulist venitamist otsustas valitsus 23. veebruaril 1923 USA

⁷⁶ Samas.

⁷⁷ ERA, f 957, n 12, s 62, l 2.

⁷⁸ **Jullinen, P.** Eesti Vabariigi sõjavõlg Ameerika Ühendriikidele. – Kleio. Teaduslik-populaarne ajaloo almanahh, 1989, 2, 58.

⁷⁹ Eesti tunnustamise kohta vt **Medijainen, E.** Ameerika Ühendriikide *de iure* tunnustus Balti riikidele 1922. aastal – väärtuspõhine otsus või majanduslik kalkulatsioon.

⁸⁰ ERA, f 957, n 12, s 62, l 5.

⁸¹ Samas, l 6.

⁸² Samas, l 11–13.

riigisekretäri kirjale siiski reageerida. Vastuses oli, et Saksa okupatsiooni ja bolševikega peetud sõja tagajärjel on Eestis raske majanduslik ning finantsolukord ja Eesti riigieelarve, mis on jätkuvalt hädavajalike kulutustega koormatud, ei võimalda võlakohustuste täitmist alustada.⁸³

Eesti sattus tõsise surve alla, sest laenu tagasimaksmise alustamist nõudis aktiivselt ka Suurbritannia. Tundes Suurbritannia vastu erilist tänuikkust vabadussõjas osutatud sõjalise ja majandusliku abi eest, tasus valitsus pingelisele riigieelarvele vaatamata tähtjaks ettenähtud laenuintressi. Kuna ameeriklased olid brittidest võla tagasinõudmisel passiivsemad, soovitas rahandusminister G. Vestel 1923. aasta juulis valitsusel hoiduda end sidumast konkreetsete lubadustega USA-le laenu tagasimaksmise osas ja ära oodata, milliseks kujunevad liitlaste omavaheliste sõjavõlgade õiendamise tingimused, et Eestil oleks läbirääkimistel võimalik neile toetuda. Vestel ei välistanud siiski võimalust, et Eesti on sunnitud välispoliitilistel kaalutlustel reageerima USA nõudmisele alustada laenu tagasimaksmiseks koheselt läbirääkimisi ja soovitas sel juhul võtta läbirääkimiste aluseks USA ning Suurbritannia vahel sõlmitud sõjavõlgade fundeerimise (õiendamise) kokkuleppe tingimused.⁸⁴

Suurbritanniaga 18. juunil 1923 sõlmitud kokkulepe⁸⁵ eiras tegelikult Kongressi ettekirjutatud tingimusi nii võla tagasimaksmise tähtjaks kui ka võlaintrissi osas, sest kuid kestnud läbirääkimistel suutis Suurbritannia delegatsioon võlakomisjoni veenda, et need tingimused on tema jaoks liiga rängad. Kokkuleppe kohaselt tuli laen USA-le tagasi maksta 62 aasta jooksul. Kuni 15. detsembrini 1922 (esimene maksetähtaeg pärast välisvõla komisjoni loomist) arvestatud võlaintrissi määra alandati 5%-lt 4,25%-ni. Järgneva kümne aasta jooksul tuli tasuda laenuintressi 3% aastas, ülejäänud aastate jooksul kuni võla lõpliku tasumiseni aga 3,5% aastas.

USA Kongress ja ajakirjandus võtsid selle kokkuleppe hästi vastu ning see näitas, et valitsus oli leidnud finants- ja kaubanduspoliitika vahel vajaliku kompromissi. Nii poliitikud kui ka ärimehed uskusid, et see samm parandab olukorda Euroopas, soodustab Ameerika eksporti ja langeb ära vajadus ameeriklaste maksukoormat tõsta.⁸⁶ Suurbritannia-USA fundeerimislepingust pidi saama näidisleping, mille tingimused oluksid aluseks ka teiste riikidega läbirääkimistel. Eesti valitsusel, kes oli seda võla fundeerimise kokkulepet huviga oodanud, tärkas lootus, et Suurbritannia, saanud USA-lt võla tagasimaksmiseks soodustusi, kergendab ka Eestile 1919. aastal nisu ja suhkru ostmiseks antud laenu tagasimaksmise tingimusi. Eesti saadik Londonis Oskar Kallas soovitas valitsusel paluda nii USA-lt kui ka Suurbritannialt võlakoorma kergendamist või vähemalt samasuguseid laenu tagasimaksmise tingimusi, nagu britid ameeriklastelt said.⁸⁷

⁸³ ERA, f 957, n 12, s 62, l 23.

⁸⁴ Samas, l 26.

⁸⁵ Vt **Moulton, H., Pasvolsky, L.** World War Debt Settlements, 226–240.

⁸⁶ **Leffler, M.** The origin of Republican war debt policy, 599.

⁸⁷ ERA, f 957, n 12, s 62, l 20.

O. Kallas lootis, et Briti laevade tasuta remontimine 1919. aastal Tallinna Sadamatehastes mõjutab Suurbritanniat Eesti suhtes positiivset otsust tegema.⁸⁸

Võlausaldajate ebavõrdsel kohtlemisel olid oma tagajärjed. 9. augustil 1923 sai Eesti välisminister USA saatkonnalt Riias kirja, milles teatati, et USA-le on teatavaks saanud Eesti võlaintresside tasumine Suurbritanniale, ja avaldati lootust, et Eesti, kes võlgneb USA-le 13 999 145,6 dollarit, asub oma võlakohustust lähemal ajal täitma, tasudes USA-le intressi vähemalt Suurbritanniale makstud summas.⁸⁹ Ligi poolteist kuud hiljem, 22. septembril 1923 saadetud vastuskirjas lubas välisminister, et Eesti alustab oma sõjalaenu tagasimaksmist, ja teatas, et uuele ametisse astuvale Eesti saadikule USA-s (Ants Piibule) on ülesandeks tehtud võla tagasimaksmise küsimuses läbirääkimisi pidada.⁹⁰ Kuna USA oli hõivatud läbirääkimistega üheaegselt mitme riigiga nende võlgade fundeerimiseks ja ta ei avaldanud Eestile läbirääkimiste alustamiseks erilist survet, taganes Eesti pool oma lubadusest ning jättis intressid finantskriisi tõttu maksmata ka järjekordsel maksetähtajal 15. detsembril 1923.⁹¹

Eesti ei kaotanud lootust, et USA tühistab võla või siis lükkab intressimaksmise alguse edasi, ja see oli ka üks põhjustest, miks Eesti valitsus ei pingutanud, et alustada laenu tagasimaksmist. Lootusesse lõi mõra Eesti võla osas läbirääkimisi pidava Ants Piibu 1. veebruari 1924. aasta telegramm välisministeeriumile, milles ta teatas, et võla kustutamine ei ole tõenäoline, kuid ta oli suutnud võla fundeerimiseks välja kaubelda samasugused tingimused, kui USA andis Soomele, ja ta jätkab läbirääkimisi veelgi soodsamate tingimuste saamiseks.⁹² Samuti informeeris ta välisministeeriumi, et kaalutakse Eesti soovi võlaintresside maksmise tähtaja edasilükkamiseks.⁹³

Pärast fundeerimislepingu sõlmimist Suurbritanniaga hakati kokkulepete sõlmimisel teiste riikidega pöörama suuremat tähelepanu võlgnikriigi maksevõimele, kuna isegi selline suurriik nagu Suurbritannia polnud võimeline laenu Kongressi kehtestatud 25 aasta jooksul tagasi maksuma ja kõrget, 5% aastaintressi tasuma.⁹⁴ Mõisteti, et võlgnikriigid saavad võlamakseid USA-le tasuda regulaarselt, kui nende riigi eelarve tulud ületavad kulusid vähemalt makstava võlaintressi võrra ja eksport ületab importi.

⁸⁸ Samas.

⁸⁹ Samas, l 27–28.

⁹⁰ Samas, l 31–32.

⁹¹ Samas, l 37.

⁹² Samas, l 107. USA ja Soome vahelise võlgade fundeerimislepingu kohaselt tuli Soomel 9 miljoni dollari suurune võlg USA-le tasuda 62 aasta jooksul. Võlaintress oli 3% aastas kuni 1932. aastani ja sealt edasi kuni võla täieliku kustutamiseni 3,5% aastas. Intressi tuli maksta kaks korda aastas: 15. juunil ja 15. detsembril. Leping vt **Moulton, H., Paslovsky, L.** World War Debt Settlements, 241–252.

⁹³ ERA, f 957, n 12, s 62, l 107.

⁹⁴ **Leffler, M.** The origin of Republican war debt policy, 600.

USA sellist seisukohta arvestades saatis Eesti valitsus 1924. aasta veebruari algul USA-le memorandum⁹⁵, milles selgitas põhjalikult esimese maailmasõja ja 1923. aasta viljaikalduse tagajärjel kujunenud pingelist olukorda Eesti rahanduses ning majanduses tervikuna ja tegi ettepaneku vähendada Eesti võlga Läänemeres miini otsa sattunud ning põhja läinud aurulaeva Russ pardal olnud lasti maksumuse (1 932 923,46 dollarit) võrra ja kehtestada vähemalt 20 aastaks võlgade tagasimaksmise moratorium.⁹⁶ Otsuse tegemisel paluti arvesse võtta, et Eesti võlad tekkisid seoses ARA-lt vilja ja toiduainete ostmisega nälgivale Eesti rahvale ning pärast vaheerahu sõlmimist likvideerimisele määratud kaupade ostmisega Ameerika sõjaväeladudest Prantsusmaal toleaegetest turuhindadest tunduvalt kõrgemate hindadega ja et dollari kursi pidev tõus alates 1919. aastast suurendab Eesti võlga, mida arvestatakse dollarites. Samuti paluti arvesse võtta, et aastail 1918–1919 võitles Eesti enamlastega mitte ainult oma iseseisvuse, vaid kogu inimkonna vabaduse nimel.⁹⁷

Lootuses, et ameeriklased teevad Eesti võlgade osas soodsaid otsuseid, töötati 1924. aasta märtsis välja ettepanekud võla fundeerimiseks. Seitsme ettepaneku hulgas oli esikohal Eesti võla ja intresside tühistamine. Ettepanekud tehti ka võla vähendamiseks aurulaevaga Russ põhja läinud kaupade maksumuse võrra; kõigi tähtjaks maksmata jäänud intresside tühistamiseks või intressimäära vähendamiseks 5%-lt 2%-ni aastas; laenu tagasimaksmise tähtaja pikendamiseks 62 aastani; 20-aastase moratoriumi kehtestamiseks põhivõla ja intresside tagasimaksmisele.⁹⁸

15. aprillil 1924 informeeris Ants Piip välisministeeriumi, et Maailmasõja Välisvõla Komisjon ei soovi luua pretsedenti Eestile teistest soodsamate tingimuste andmisega, ja ootab Eesti ametlikku ettepanekut võla fundeerimiseks, lähtudes Soome võla fundeerimise tingimustest. Siiski soovitas A. Piip jätkata läbirääkimisi soodsamate tingimuste saamiseks, kuni ameeriklased pole lõplikult “ei” öelnud. Nii kavatses ta komisjonile teha ametliku ettepaneku Eesti võla fundeerimiseks Soome tingimustel väikeste muudatustega, mis nägid ette võlaintressi alandamist 4,25%-lt 3%-ni aastas, et katta aurulaeva Russ põhjamineku tõttu tekkinud kahju, viieks aastaks intresside maksmise moratoriumi kehtestamist ja sellele järgneviks viieks aastaks intressimäära fikseerimist 0,5%-le aastas.⁹⁹

Rahandusminister palus Piipu ettepaneku tegemisega oodata, et küsimuse üle veel aru pidada ja uurida, milliseid samme on Läti ning Leedu valitsus oma sõjavõla fundeerimiseks astunud.¹⁰⁰ Saadud info kohaselt polnud Läti valitsus ettepanekuid võla fundeerimiseks veel välja töötanud, kuid kavatses seda lähiajal teha, lähtudes Soome võlakorraldamise tingimustest, ja ühtlasi taotleda võla

⁹⁵ ERA, f 957, n 12, s 62, l 38–51.

⁹⁶ Samas, l 49.

⁹⁷ Samas, l 48–49.

⁹⁸ Samas, l 67.

⁹⁹ ERA, f 957, n 12, s 62, l 69.

¹⁰⁰ Samas, l 70, 73.

vähendamist 200 000 dollari võrra. Just sellise summaga arvasid lätlased end olevat hinna osas petta saanud, ostes ameeriklastelt raudtee-ehitusmaterjali.¹⁰¹ Leedu valitsus oli saadikule Washingtonis ülesandeks teinud alustada võla fundeerimiseks läbirääkimisi, lähtudes samuti Soome tingimustest, kuid kavatses läbirääkimiste tulemusena saavutada kokkulepe võla tagasimakse alguse edasilükkamiseks võimalikult kaugesse tulevikku.¹⁰²

Nii kavatsesid kõik kolm Balti riiki läbirääkimistel välisvõla komisjoniga saavutada oma võla fundeerimiseks Soomest soodsamaid tingimusi.

1924. aasta septembris, kui Eesti valitsus kaalus Eesti marga kursi kindlustamiseks ja raudteede kordaseadmiseks USA-lt uue laenu võtmist, informeeris rahandusminister Otto Strandman Ants Piipu, et Eesti on nõus sõjavõlga fundeerima juhul, kui Eestile avaneks võimalus uue laenu saamiseks ning selle eeltingimuseks seatakse vana laenu fundeerimine.¹⁰³

1924. aasta lõpul prantslaste ja ameeriklaste vahel puhkenud elav diskussioon sõjavõlgade küsimuses lükkas Belgia, Itaalia, Eesti jt riikide laenu fundeerimise tagaplaanile. Prantsusmaa tegi USA-le ettepaneku sõjavõlad täielikult kustutada või neid tunduvalt vähendada, viia võlasummad sõltuvusse Saksamaalt saadavate reparatsioonide suurusega, külmutada laenu tagasimaksmise algus 10 aastaks ning selle aja jooksul intresse kas üldse mitte arvestada või arvestada ainult 0,5% ulatuses põhivõlalt, määrata fundeerimise maksimaalseks intressiks 2,5% aastas ja pikendada võla tagasimaksmise aega 80 aastani.¹⁰⁴

Sellest avalikust diskussioonist lootsid kasu saada kõik riigid, kelle võlad olid fundeerimata, eelkõige loodeti võlgade fundeerimiseks kergemaid tingimusi saada. Seepärast soovitas A. Piip oma 27. jaanuari 1925. aasta kirjas välisministrile oodata Eesti võla fundeerimisega seni, kuni on selgunud, millistel tingimustel toimub Prantsusmaa võla fundeerimine. Piip kirjutas:

Nii heameelega kui ma ka tahaks nimetatud fundeerimist meie võla suhtes teostada, arvan ma siiski, et õigem on veel viivitada – 1. paranevad meie finantsid, 2. selgub maksimaalne soodustuste võimalus.¹⁰⁵

1925. aasta aprillis tegi aga USA Varaamet Eestile ootamatult ametliku ettepaneku fundeerida võlg Poola tingimustel selleks ajaks intresside arvel kasvanud 16 045 000 dollari suuruses summas ja tasuda lepingu allkirjastamisel 3520,91 dollarit ning viie aasta jooksul 1 miljon dollarit. Seejuures toonitati, et võla tasumine ei peaks Eestile tasakaalus riigieelarve juures probleeme valmistama, seda enam, et Eesti on nõustunud fundeerima oma samalaadse abiandmise võla Suurbritanniale hoopis raskematel tingimustel. Samuti rõhutasid ameeriklased, et

¹⁰¹ Samas, 1 75.

¹⁰² Samas, 1 79, 80.

¹⁰³ Samas, 1 92, 93.

¹⁰⁴ **Rhodes, D.** Reassessing “Uncle Shylock”, 794; ERA, f 957, n 12, s 62, 1 102.

¹⁰⁵ ERA, f 957, n 12, s 62, 1 105.

nad ei soovi rohkem tingimuste üle kaubelda ja ootavad Eesti valitsuse vastust mai keskpaigaks.¹⁰⁶

Rahandusminister Leo Sepp pidas paremaks võla fundeerimisega siiski viivitada, kuni Eesti ja Suurbritannia vaheline leping¹⁰⁷ Eesti võla fundeerimise kohta on sõlmitud, et pärast seda otsustada, kui suurt koormust suudab Eesti oma Ameerika Ühendriikide võla teenindamisel kanda. Aja võitmiseks palus rahandusminister A. Piibul teha ameeriklastele ettepanek lükata laenu tagasimaksmise algus viieks aastaks edasi või võimaldada esimese viie aasta jooksul tasuda võlga dollarite asemel Eesti markades, mis deponeeritakse kohalikes pankades. Samuti palus rahandusminister ameeriklastele selgitada, et eelarve tasakaal ei tähenda veel Eesti maksevõimet välisvaluutas, sest maksudest laekuvate markade eest on raske dollareid osta, kuna riigi üldine maksebilanss on passiivne.¹⁰⁸

Välisvõla komisjoni liikmed ei nõustunud arutama võla tagasimaksmise alguse edasilükkamist ega ka võla maksmist Eesti markades ja deponeerimist Eesti pankades. Olles tüdinud Eesti venitamisest heitsid nad Eesti valitsusele ette pidevat kurtmist võla tagasimaksmise raskete tingimuste ja maksejõuetuse üle, ehkki Eesti oli sõlminud Suurbritanniaga lepingu oma võla fundeerimiseks hoopis raskematel tingimustel, kui pakub USA. Komisjon teatas, et ei soovi pidevalt ühe koha peal tammuda, vaid asjaga edasi liikuda ja ta on väga huvitatud Eesti võla võimalikult kiirest fundeerimisest, seda enam, et võla tagasimaksmise tingimused on maksimaalselt head. Nad kinnitasid, et tingimuste sätestamise juures olid nad arvesse võtnud nii Eesti riigieelarveid kui ka maksebilanssi, Eestile pakutud tingimused olid Leedu omadest paremad ja Eestile suurte erandite tegemine oleks ebaõiglane nende võlgnikriikide suhtes, kellega USA on fundeerimislepingu juba sõlminud. Küll aga olid ameeriklased nõus kaaluma aurulaevaga Russ põhja läinud kaupade maksumuse Eesti võlast mahaarvamist.¹⁰⁹ Merepõhja kadunud kaubalaadungi osas tehtigi Eesti jaoks positiivne otsus ja võlga vähendati lasti maksumuse võrra.

EESTI SÕJAVÕLA FUNDEERIMINE JA VÕLAKOHUSTUSTE TÄITMINE

Kolm aastat kestnud mitteametlikud kui ka ametlikud läbirääkimised lõppesid 28. oktoobril 1925 Washingtonis Eesti Vabariigi ja Ameerika Ühendriikide vahelise Eesti võla fundeerimise kokkuleppe¹¹⁰ allakirjutamisega. Vastavalt kokku-

¹⁰⁶ Samas, I 140.

¹⁰⁷ Eesti-Suurbritannia fundeerimisleping sõlmiti 24. juulil 1925. Eestil tuli tasuda võlg Suurbritanniale 30 aasta jooksul. Perioodil 1926–1940 tuli tasuda aastas 40 000 naela ja perioodil 1941–1955 80 000 naela aastas. Juhul kui Eesti jätab osamakse tasumata, tuleb sellelt osalt maksta intressi 6% aastas kuni maksmata osa tasumiseni. Vt RT 1925, 197/198, 136.

¹⁰⁸ ERA, f 957, n 12, s 62, I 142.

¹⁰⁹ ERA, f 957, n 2, s 62, I 144–145p.

¹¹⁰ RT 1926, 36, 70.

leppetele fikseeriti Eesti võla suuruseks 15. detsembri 1922. aasta seisuga 13 830 000 dollarit. Selline summa saadi, kui Eesti 13 999 145,60 dollari suurusest võlast seisuga 15. detsember 1922 arvestati maha Läänemeres miini otsa satunud ja põhja läinud aurulaeva Russ laadungi maksumus (1 932 923,45 dollarit) ning lepingu sõlmisel sularahas makstud summa (1441,88 dollarit) ja liideti juurde kuni 15. detsembrini 1922 maksmata intressid (4,25% aastas) – 1 765 219,73 dollarit.

Lepingust on näha, et lisaks põhivõla vähendamisele ja 1919. aasta võlakohustuses fikseeritud intressimäära alandamisele 5%-lt 4,25%-ni ehk 0,75% võrra ajavahemiku eest 1919. aasta juunist kuni 1922. aasta 15. detsembrini määrati madalamad intressid ka võla kogu tagasimakse perioodiks. Võlg tuli Ameerika Ühendriikidele tagasi maksta 62 aasta jooksul, st 15. detsembriks 1984. Võlaintressi määraks fikseeriti ajavahemikuks 15. detsembrist 1922 kuni 15. detsembrini 1931 3% aastas ja ülejäänud tagasimakse perioodiks, ajavahemikuks 15. detsembrist 1931 kuni 15. detsembrini 1984, 3,5% aastas. See tähendas, et 1984. aastaks tuli Eestil tasuda sõjavõlga kokku 33 331 140 dollarit, millest üle poole (58,5%) ehk 19 501 140 dollarit moodustasid intressid¹¹¹. Põhivõlga tuli kustutada kord aastas, 15. detsembril, ja intressi maksta kaks korda aastas, 15. juunil ning 15. detsembril. Esimeseks põhivõla maksetähtajaks fikseeriti tagasiulatuvalt 15. detsember 1923.

Arvestades, et Eesti riigi ülesehituse algusaastatel on raske oma võlakohustusi täita, fikseeriti lepingus (§ 5) Eesti jaoks võimalus maksta 1 miljon dollarit¹¹² viie aasta jooksul (15. juunist 1926 kuni 15. detsembrini 1930) kuni 15. detsembrini 1930 maksmisele tulevatest osamaksetest – 3 870 700 dollari suurusest summast¹¹³ (põhivõla osa 613 000 dollarit ja põhivõlalt arvestatud intressid 3 257 700 dollarit). Maksmata jääva osa intressiks fikseeriti 3% aastas ajavahemikul 15. detsembrist 1930 kuni 15. detsembrini 1932 ja pärast seda 3,5% aastas.

Fundeerimislepinguga oli Eesti lühiajaline sõjavõlg ümber kujundatud pikaajaliseks. Vaatamata põhivõla vähendamisele ja intressisoodustustele tuli aga 1919. aastal võetud võlg tagasi maksta 2,4 korda suuremas summas, mis oli Eesti riigile tõsine koorem. Pakutud 1 miljoni soodustuste kasutamine suurendanuks aga Eesti 15. detsembriks 1984 tagasimaksmisele kuuluvat sõjavõla kogusummat veel 3,4 miljoni dollari võrra – 36 707 645 miljoni dollarini¹¹⁴.

Rahandusminister L. Sepp oli aga veendunud, et riigi- ja rahvamajanduse normaalsel arenemisel on Eesti võimeline 28. oktoobri 1925. aasta lepingust tulenevaid kohustusi täitma.¹¹⁵ Näitas ju kogu Euroopa majandus, sealhulgas Eesti majandus, 1920. aastate keskel elavnemise märke.

¹¹¹ Vt maksegraafikut ERA, f 31, n 3, s 5188, l 2p–3.

¹¹² 1926. aastal 100 000 dollarit, 1927. aastal 150 000 dollarit, 1928. aastal 200 000 dollarit, 1929. aastal 250 000 dollarit ja 1930. aastal 300 000 dollarit.

¹¹³ Vt ERA, f 31, n 3, s 5188, l 2p.

¹¹⁴ ERA, f 31, n 3, s 5924, l 5.

¹¹⁵ ERA, f 31, n 3, s 5188, l 3.

Lepingu 5. paragrahviga võimaldatud soodustust laenu tagasimaksmiseks kasutas Eesti siiski täies ulatuses, tasudes föderaalreservi New Yorgi (haru)panka riigivaraameti arvele 15. detsembriks 1930 kokku 1 miljon dollarit. Välisvõla teenindamiseks olid vastavad summad planeeritud ka nende aastate riigieelarvesse. 1930. aasta lõpul selgus aga, et Eesti ja USA tõlgendasid 1 miljoni dollari suurust makset erinevalt. Eesti arvates maksis ta ainult intresse. Ameeriklased tõlgendasid seda aga kui makset, mis koosnes põhivõla tagasimaksest ja sellelt arvestatud intressidest. Ameeriklaste arvutuste kohaselt oli 15. detsembriks 1930 tasumata jäänud osa 3 249 012,87 dollarit (põhivõlg ja intressid ning viivis), mille kustutamiseks soovisid nad eraldi kokkulepet sõlmida.¹¹⁶ Majandusminister Johannes Zimmermann pidas oma 16. detsembri 1930. aasta kirjas valitsusele vajalikuks rõhutada, et riigi välisvõlaga seotud küsimused tuleb korraldada õigeaegselt, sest maksmisele kuuluvad summad on suured.¹¹⁷

1931. aasta veebruaris algasid läbirääkimised maksmata jäänud võlaosa fundeerimiseks ja 18. novembril kirjutas peakonsul Eesti valitsuse volitusel alla 3 249 012,87 dollari suurusele Eesti Vabariigi võlakohustusele.¹¹⁸ Järgmise osamaksu (võlaintrissi) tasus Eesti vastavalt maksegraafikule 15. juuniks 1931, kandes USA Riigivaraameti arvele 246 990,20 dollarit.¹¹⁹

Eesti oli üks vähestest riikidest, kes 1929. aastal alanud ülemaailmse majanduskriisi tingimustes täitis 1931. aastal oma võlakohustust. Ameerika Ühendriikide ja Euroopa finantsilise kokkuvarisemise tagajärjel ei suutnud mitmed riigid oma lepingujärgseid välisvõla maksekohustusi täita. Seda olukorda arvestades tegi USA president Herbert Hoover 20. juunil 1931 kõigile maailma riikidele ettepaneku kehtestada üheks aastaks valitsustevaheliste võlgade tasumise moratorium.¹²⁰ Ainukese riigina jätkas ka moratoriumi ajal oma maksete tegemist Soome.¹²¹

Võlamaksed, mis jäid USA valitsusele moratoriumi jooksul maksmata, tuli siiski tagantjärele ära tasuda. USA Varaamet informeeris 1932. aasta märtsis Eestit USA Kongressi 23. detsembri 1931. aasta otsusest, mis nägi ette läbirääkimiste alustamist võlgnikriikidega, et sõlmida kokkulepe moratoriumi ajal maksmata jäänud võlasummade tasumiseks kümne aasta jooksul arvates 1. juulist 1933 intressiga 4% aastas.¹²² Et riigid ei viivitaks kokkuleppe sõlmimisega, juhtis USA Riigidepartemang tähelepanu sellele, et nendel riikidel, kes ei soovi lepingut mingil põhjusel sõlmida, tuleb moratoriumi ajal maksmata jäänud osamaksed tasuda esimesel maksetähtajal pärast moratoriumi lõppu.¹²³ Eesti ei näinud võimalust

¹¹⁶ Samas, s 5924, l 1, 4.

¹¹⁷ Samas, l 1.

¹¹⁸ ERA, f 1608, n 2, s 553, l 72.

¹¹⁹ Samas, l 53.

¹²⁰ Hoover, H. An American Epic, 542.

¹²¹ Kuusterä, A., Tarkka, J. Bank of Finland 200 Years, I: Imperial Cashier to Central Bank. Otava, Helsinki, 2011, 504.

¹²² ERA, f 1608, n 2, s 553, l 86.

¹²³ Samas, l 94, 94p.

moratooriumi ajal kogunenud maksete tasumiseks ühekorraga ja nii volitas valitsus Eesti asekonsulit New Yorgis Karl Kuusikut 11. juunil 1932 lepingule¹²⁴ alla kirjutama.¹²⁵ Koos intressidega tuli Eestil kümne aasta jooksul tasuda 731 705,80 dollarit, millest põhivõlg moodustas 600 373,06 dollarit ja intressid 131 332,74 dollarit.¹²⁶

Esimeseks graafikujärgseks maksetähtajaks pärast moratooriumi, 15. detsembriks 1932, oli Eestil vaja tasuda 111 000 dollarit põhivõlga ja 245 370 dollarit intresse, seega kokku 356 370 dollarit.¹²⁷ Majandusminister tegi valitsusele ettepaneku kasutada 1925. aasta fundeerimislepingu 5. paragrahvi antud võimalust lükata osamakse tasumine edasi kaheks aastaks, s.o 15. detsembrini 1934, sest riigi rahaline seis, välisvaluuta tagavara vähesus ja vajadus hoida riigieelarvet tasakaalus ei võimaldanud osamakset tasuda.¹²⁸ Valitsus kiitis 8. juuli 1932. aasta istungil majandusministri ettepaneku heaks ja volitas Karl Kuusikut Ameerika Ühendriikide Valitsust tähtajalise makse edasilükkamisest informeerima.¹²⁹

Lisaks teatele saatis valitsus 28. novembril 1932 USA riigisekretärile noodi¹³⁰, milles makse edasilükkamist põhjendati Eesti majanduse raske olukorraga. Sellele järgnes 15. detsembril 1932 memorandum¹³¹, milles anti põhjalik ülevaade Eesti viimaste aastate väliskaubanduse, sealhulgas Eesti-USA kaubavahetuse, samuti Eesti sõjavõla kustutamise kohta. Dokumendis toonitati, et makseraskused on osaliselt tekkinud sellest, et 1919. aastal ostetud kaupade eest tuleb Eestil maksta kahekordset hinda dollari kõrge kursi tõttu. Memorandumis tehti ettepanek alustada läbirääkimisi 1925. aasta fundeerimislepingu revideerimiseks ja võla ümberkorraldamiseks.

Peale Eesti jätsid oma tähtajalise võlamakse tasumata Belgia, Prantsusmaa, Ungari ja Poola, mis tähendas, et USA Riigikassasse jäi laekumata 25 miljonit dollarit. Vastavalt sõlmitud kokkulepetele oleks 15. detsembril 1932 pidanud võlgnikriikidelt laekuma maksetena USA Riigikassasse 125 miljonit dollarit. Tegelikult laekus 79% (98,7 miljonit dollarit) sellest summast.¹³²

Eesti konsul USA-s K. Kuusik uskus, et võlamaksete õiendamata jätmine või nende maksmine ettenähtust väiksemas mahus sunnib USA Kongressi tõsiasjadele otsa vaatama ja mõistma riikidevaheliste majandussuhete ümberkorraldamise vajadust. Ta soovitas võlgade ümberkorraldamisega mitte rutata ja arvestada sõjavõlgade esialgse fundeerimise kogemust, mis näitas, et soodsamad tingimused

¹²⁴ ERA, f 957, n 13, s 553, l 45–47.

¹²⁵ ERA, f 1608, n 2, s 553, l 103.

¹²⁶ Samas, s 554, l 33–34.

¹²⁷ ERA, f 1608, n 2, s 553, l 55. Selle makse hulka olid arvestatud ka 15. detsembriks 1930 maksmata jäänud põhivõla osa 21 000 dollarit ja intress 48 435 dollarit.

¹²⁸ Samas, s 553, l 55.

¹²⁹ ERA, f 31, n 2, s 237, l 1.

¹³⁰ ERA, f 1608, n 2, s 553, l 131–133.

¹³¹ Samas, l 153–157.

¹³² Text of the President's message to Congress on status of the war debts. – New York Times, 2.6.1934.

kauplesid välja need riigid, kes ei kiirustanud ning sõlmisid lepingud viimaste hulgas.¹³³

Vastuseks Eesti 28. novembri noodile teatasid Ameerika Ühendriigid 18. detsembril 1932, et nad on valmis kohtuma ja arutama kujunenud olukorda ning abinõusid, mida oleks Eestil võimalik valuuta stabiliseerimiseks, kaubanduse taastamiseks ja hinnataseme parandamiseks rakendada. Seejuures rõhutati, et USA-l pole kavatsust Eesti sõjavõlga tühistada ja fundeerimisleping jääb jõusse, kuigi USA mõistab Eesti tõsiseid raskusi majanduses ning rahanduses, mis on sundinud laenu maksetähtaega edasi lükkama.¹³⁴

1. jaanuari 1933. aasta seisuga oli Eesti sõjavõlg USA-le suurenenud maksmata osamaksete arvel 17 203 743,06 dollarini.¹³⁵ Sõjavõlg Ameerika Ühendriikidele oli Eesti riigieelarvele raske koorem, eriti kriisiaastail, mil eelarve tulud järsult vähenesid. Võrreldes 1929/30. aasta riigieelarvega oli 1933/34. aasta riigieelarve vähenenud 32,5% (93,8 miljonilt kroonilt 62,0 miljoni kroonini)¹³⁶. Kuna 1933/34. aasta eelarves oli riigi võlgade tasumiseks ette nähtud 3 miljonit krooni, polnud sellest võimalik ettenähtud makset tasuda. Eestil tulnuks 15. juunil 1933 tasuda maksegraafiku alusel intresse 284 322,50 dollarit ja lisaks alates 15. detsembrist 1932 maksmata jäänud osamaksed (põhivõlg, intressid ning 15. detsembriks 1930 maksmata jäänud intressid): 268 312,5 dollarit, seega kokku 552 635 dollarit.¹³⁷

Eesti informeeris USA Riigidepartemangu, et jätkuva majandusdepressiooni tõttu pole tal võimalik seda summat tähtajaks tasuda, ja soovis 1925. aasta fundeerimislepingu ümbervaatomiseks mõtteid vahetada.¹³⁸ USA Riigidepartemangu vastuses ei mainitud küll lubadust läbirääkimisi alustada, kuid märgiti, et USA mõistab, et maksegraafikust mittekinnipidamine on tingitud Eesti maksevõimetusest.¹³⁹

Püüdes murelikku valitsust rahustada, kinnitas Karl Kuusik, et kuni dollari uue stabiliseerimiseni pärast devalveerimist pole karta, et Ühendriigid üritaksid tähtajaks osamaksed tasumata jätnud võlgnike suhtes mingeid surveabinõusid rakendada, ja kuna USA ei kasutanud neid ka 15. detsembri 1932. aasta makse tasumata jätmise järel, siis on alust arvata, et surveabinõusid ei rakendata võlgnike suhtes ka edaspidi. Kuusik lisas, et eranditult kõik võlgnikriigid, kes jagunevad osamakset täies mahus maksjateks, osaliselt maksjateks ja mittemaksjateks, rõhutavad, et nad vaatavad fundeerimislepingus fikseeritud intressimäärale kui igati ebaloomulikule, mida tuleks muuta. Samuti märkis ta, et kuna Eesti on mõlema maksetähtaja (15. detsember 1932 ja 15. juuni 1933) eel teinud USA valitsusele ettepaneku alustada võlaprobleemi lahendamiseks läbirääkimisi, millele USA

¹³³ ERA, f 1608, n 2, s 553, l 115, 116; s 554, l 150.

¹³⁴ Samas, s 553, l 138–140.

¹³⁵ ERA, f 969, n 5, s 410, l 25.

¹³⁶ RT 1929, 28, 181; 1933, 30, 211.

¹³⁷ ERA, f 1608, n 2, s 554, l 19.

¹³⁸ Samas, s 553, l 161; s 554, l 13.

¹³⁹ Samas, s 554, l 15–16.

pole reageerinud, tuleb kuhjunud probleemi käsitleda kui Eestist mitteolenevat. Ka eeloleval 15. detsembril 1933. aasta tähtajal tuleks jääda äraootavale seisukohale, kuni on kujundatud uued seisukohad ja esimese sõlmitud kokkuleppega loodud pretsedent, millest teised võlgnikriigid võiksid lähtuda.¹⁴⁰ Lisaks Eestile teatasid 15. juuni maksetähtaja eel seni osamakse tasunud riigid – Suurbritannia, Itaalia, Tšehhoslovakkia, Rumeenia ja Läti –, et neil ei ole majanduslike raskuste tõttu võimalik ettenähtud osamakset täies ulatuses tasuda. Ainukesena maksis ettenähtud summas osamakset Soome.¹⁴¹

1933. aasta osamakse tasumise tähtaja eel, 15. detsembril, teatas Eesti samuti, et majanduslikel ja finantsilistel põhjustel pole tal võimalik makset teha.¹⁴² USA Riigidepartemangul ei jäänud muud üle kui info, et Eesti jätab 15. detsembril 1933 tasumata jäänud tähtajalise võlamakse 439 292,79 dollarit ja seni maksmata osa (550 692,50 dollarit), kokku 989 985,29 dollarit maksmata.¹⁴³ 15. detsembril 1933 laekus USA Riigikassasse graafikujärgsete osamaksetena ettenähtud 153 miljonit dollarit vaid väga väike osa: 9 miljonit dollarit. Ainuke võlgnikriik, kes täitis oma rahvusvahelist kohustust ja maksis osamakset täies ulatuses, oli endiselt Soome.¹⁴⁴

Kuna osa riike maksis osamakse ettenähtust väiksemas summas, osa jättis oma rahvusvahelised lepingulised kohustused hoopis täitmata ja soovis võla ümberkorraldamist, esines president Franklin Delano Roosevelt 1. juunil 1934 Kongressile adresseeritud avaldusega esimese maailmasõja sõjavõlgade tagasimaksmise seisust, mis avaldati järgmisel päeval ajalehes New York Times.¹⁴⁵ Selles avalduses märkis Roosevelt, et mitmed võlgnikriigid on pärast moratooriumi jätnud oma graafikujärgsed võlamaksed tasumata ja on avaldanud soovi alustada võlgade ümberkorraldamiseks või võla kustutamiseks läbirääkimisi. Roosevelt rõhutas, et kõik riigid teadsid laenulepingule alla kirjutades, et laen tuleb tagasi maksta. USA valitsus sai laenu anda ainult oma kodanike heaolu arvel. Tänu USA finantsilisele toetusele oli võimalik esimene maailmasõda võita ja pärast sõda Euroopa riikidel oma majandust turgutada. Seetõttu peaksid võlgnikriigid mõistma, et kui laene tagasi ei maksta, tuleb USA kodanike maksukoormat suurendada. Seetõttu ta loodab, et võlgnikriigid teevad pingutusi selleks, et võlg tagasi maksta. Iga võlgnikriik on võla tagasimaksmise küsimuses USA-ga läbirääkimiseks vaba. Roosevelt toonitas, et mingeid kollektiivseid kokkuleppeid ei sõlmita ja võlad ei ole reparatsioonide maksmisega kuidagi seotud.

Eesti lasi nii 1934. aasta 15. juuni kui ka 15. detsembril, osamakse tasumise tähtajad, mööda, põhjendades seda endiselt raske majandusliku ja finantsolukorraga.¹⁴⁶ Ka järgmisel aastal, vahetult enne esimese maksetähtaja saabumist,

¹⁴⁰ Samas, l 24.

¹⁴¹ Text of the President's message to Congress; ERA, f 1608, n 2, s 554, l 150.

¹⁴² ERA, f 1608, n 2, s 554, l 28.

¹⁴³ ERA, f 1608, n 2, s 554, l 26, 32.

¹⁴⁴ Text of the President's message to Congress.

¹⁴⁵ Vt Text of the President's message to Congress.

¹⁴⁶ ERA, f 1608, n 2, s 554, l 32, l 46, 46p, 52.

teatas valitsus USA riigisekretärile, et Eestil ei ole võimalik tasuda 1935. aastal ettenähtud võlamakse mitte kummalgi tähtajal (15. juunil ja 15. detsembril).¹⁴⁷ Sellele teatele reageeris USA Riigidepartemang noodiga, milles tuletas meelde, et Eesti on alates 15. detsembrist 1932 kõik maksetähtjad mööda lasknud, ja avaldas valmisolekut arutada diplomaatiliste kanalite kaudu Eesti valitsuse ettepanekuid võla kustutamiseks. Seejuures kinnitati, et neid ettepanekuid arutatakse tähelepanelikult, kuid lõpliku otsuse teeb siiski Kongress.¹⁴⁸ Selle kohta, et oleks läbirääkimisi peetud ja mingi kokkuleppeni jõutud, viited puuduvad. USA lihtsalt leppis teadmisega, et esimese maailmasõjaga seotud laen jääb nende endi kanda. Siiski saadeti iga maksetähtaja eel võlgnikriikidele võlguoleva summa kohta teade ja paluti see tasuda. Eesti valitsus vastas igakordsele võlamakseteatele, et tal pole võimalik võlamakset tasuda, ilma põhjust välja toomata.¹⁴⁹ Neid osamakseid, nagu ka võlamakseid Suurbritanniale, 1937/38., 1938/39. ja 1939/40. aasta riigieelarvesse ei planeeritudki.¹⁵⁰ 15. juunil 1940 jäi ka maksmata viimane iseseisva Eesti Vabariigi 322 850,29 dollari suurune võlamakse. 1925. aasta fundeerimislepingu ja moratoriumi lepingu järgi jäi Eestil ajavahemiku 15. detsembrist 1932 kuni 15. juunini 1940 eest USA-le iga-aastaste osamaksetena sõjavõlga tasumata 6 051 539,06 dollarit.¹⁵¹

Eesti polnud erandiks, kes oma rahvusvahelist kohustust ei täitnud. Vaheerahu perioodil (novembrist 1918 kuni juunini 1919) laenas USA Euroopa riikidele majanduse rekonstrueerimiseks ligi 3 miljardit dollarit. Laen fundeeriti aastail 1923–1926, kusjuures kõikide riikide esialgset laenusummat vähendati. Ometi ei makstud ka neid laenusummasid tagasi. USA sai laenust tagasi vaid 6%, mis tähendas, et 94% laenust kujunes kingituseks.¹⁵²

KOKKUVÕTE

Eesti poliitiline ja majanduslik olukord sundis riiki 1919. aastal USA-lt laenu võtma USA ettekirjutatud tingimustel. Teist sellises mahus laenusaamise võimalust polnud, sest Euroopa riigid, kes olid neli aastat sõjas olnud, vajasisid ise oma majanduse rekonstrueerimiseks krediiti. Eesti põhjanaaber Soome andis küll esimesena Eestile laenu, kuid ka tema ressursid olid piiratud ja toitlusküsimuse lahendamiseks pidi ta ise USA-lt abi paluma.

USA-lt laenuga ostetud seemnevili oli Eestile väga vajalik 1919. aasta kevadkülviks. Suur osa krediidina ostetud toiduainetest, jalanõudest, ravimitest ja tehnilistest vahenditest anti Punaarmee vastu võidelnud sõjaväe käsutusse. Samuti

¹⁴⁷ Samas, l 60, 63.

¹⁴⁸ Samas, l 65, 66.

¹⁴⁹ Teateid võla maksmata jätmise kohta aastail 1936–1939 vt ERA, f 1608, n 2, s 554, l 76, 84, 111, 122, 127, 137, 140, 145, 148.

¹⁵⁰ ERA, f 1608, n 2, s 554, l 129, 129p, 140.

¹⁵¹ Samas, l 156.

¹⁵² **Hoover, H.** An American Epic, 542; Organization of American Relief, 6.

aitasid ostud leevendada Eesti elanike esimese maailmasõja aastail tekkinud toiduainete ja tarbekaupade puudust. Ostetud masinad ja seadmed olid abiks tööstuse jaluleseadmiseks. Lühiajalist kõrge intressiga laenu võttes oli Eesti valitsus teadlik, et võtab riigieelarvele suure riski ja koorma, kuid uskudes Eesti majanduse edusse, ei kaheldud, et võlg on võimalik tagasi maksta. Tegelikult seda ka näitas. Majanduse tõusu aastail täitis Eesti oma rahvusvahelist kohust, kustutades osa laenust.

1930. aastate algul riike tabanud sügav majanduskriis ja finantsiline kokkuvõrsemine andis tagasilöögi maailmamajandusele, sealhulgas Eesti majandusele, ning vähendas Eesti maksevõimet. Võetud sõjalaen ja ebamõistlikult kõrged võla-intressid kujunesid Eestile koormaks, mis takistas majanduse arengut. Seetõttu valitsus 1930. aastate teisel poolel eriti ei pingutanudki, et sõjavõlga kustutada. Kuid küsimus polnud ainult maksevõimes, vaid ka suhtumises. Pärast majanduskriisi loobusid võlgnikriigid, välja arvatud Soome, sõjavõla tasumisest, pidades laenu tagasimaksmise tingimusi ebamõistlikeks. Sellise olukorra tekkimisele aitas kaasa ka USA ise, kes jäi kindlaks oma seisukohale, et laen tuleb täies ulatuses tagasi maksta, ja ei näidanud olukorra lahendamiseks üles omapoolset initsiatiivi. Nii tuligi tal leppida sellega, et võlgnikriikide sõjavõla laenumaksed jäid riigikassasse laekumata. 1925. aastal fundeeritud 13,8 miljoni dollari suurusest sõjavõlast kustutas Eesti väikese osa, vaid 9% ehk 1 248 432 dollarit, millest 246 990 dollarit moodustasid intressid.

TÄNUAVALDUS

Artikkel on valminud Haridus- ja Teadusministeeriumi sihtfinantseeritava teadusteema SF0130038s09 raames.

ESTONIA'S WAR DEBT OF 1919 TO THE UNITED STATES AND DEBT REPAYMENT

Maie PIHLAMÄGI

This paper discusses the Estonian debt obligations arising during the War of Independence. The paper will try to answer the question why the young Republic of Estonia needed to apply for a loan from the USA and how the loan affected Estonia's economic development. Negotiations with the United States on a repayment plan and the terms of the agreement on funding the Estonian war debts in 1925 will also be examined. Attention will be paid to Estonia's ability to make the payments and Estonia's effort to meet its international obligations.

After armistice, which ended the First World War, Estonia had to fight for its independence because of the invasion of Soviet Russia. The Estonian government

badly needed credits to solve urgent economic problems: to supply the army with provisions, to overcome the shortage in food supply, to start industrial production and trade. For that time the most important creditor in the world was the United States of America, who directed additional credits to relief and reconstruction efforts of both the Allies and the new European nations, among which were the Baltic States, including Estonia.

The Estonian government had to accept the loan terms because there was no other possibility of obtaining a loan of such a scale. European countries that had been at war for four years needed to apply for loans themselves. The northern neighbour Finland was Estonia's first creditor, but the Finnish financial resources were limited, and for solving the food problem, the Estonian government like other European governments had to borrow money from the USA.

Seed corn purchased by the Estonian government made possible the sowing operations in the spring of 1919. Large amounts of food, footwear, medicines and technical equipment were given over to the army fighting against Bolsheviks for Estonian independence. The purchases also helped to cut the shortage of food and consumer goods of Estonian citizens. The obtained machinery and equipment were necessary to set the industry on its feet.

Applying for a short-term high-interest loan, the Estonian government was aware of the risk and a high burden on the state budget, but believing the success of the Estonian economy, the government had no doubts that the debt would be repaid. Indeed, in the years of economic growth Estonia fulfilled its international obligation of debt repayments.

The depression that followed the US stock market crash of 1929 badly affected the world economy, including Estonian economy, and decreased Estonia's ability to repay debts. The financial difficulties were not the only reason why the government did not make efforts to spend money on war debt service after the economic depression. It was also the changed attitude toward debt repayment. In the second half of the 1930s the debtor countries like Estonia ignored the debt repayments under fixed terms of funding agreements because of unreasonably high interest rates, which hampered economic recovery and future development. The only exception was Finland, who met its international obligations properly. The United States itself was responsible for the emergence of this situation. Holding still the position that the war debt should be repaid in full, the US did not respond to the proposals of the debtor states to negotiate for resettlement of the debts, but just adapted to the situation. From the debt funded in 1925, the Estonian government repaid a small part of the debt – only 9 percent or 1 248 432.08 dollars, among which the interest amounted to 246 990.20 dollars.